

Verschillen tussen vaders en moeders in de relatie tussen opvoedingsgedrag en sociale angst van hun kinderen

Mirjana Majdandžić¹, Eline Möller², Susan Bögels³ & Dymph Van Den Boom⁴

URN:NBN:NL:UI:10-1-100836

Samenvatting

In dit longitudinale observatieonderzoek werden twee onderzoeksvragen onderzocht. Ten eerste werden verschillen in opvoedingsgedrag tussen vaders en moeders bekeken. Vaders en moeders werden (elk apart) met hun twee kinderen van ongeveer 2 en 4 jaar oud geobserveerd in drie gestructureerde situaties: een puzzeltaak en twee speltaken. Er werden drie opvoedingsdimensies gescoord: overbetrokkenheid, afwijzing en uitdaging. Vaders daagden hun jongste kind gemiddeld meer uit dan moeders, en moeders waren meer overbetrokken dan vaders. Naar het oudste kind verschilden vaders en moeders niet significant van elkaar op deze twee dimensies. Afwijzing bleek niet bruikbaar.

De tweede onderzoeksvraag was of er een verschil was tussen vaders en moeders in de invloed van opvoedingsgedrag op sociale angst van het kind. Sociale angst werd op twee momenten gemeten door de reactie van de kinderen op een onbekende man te observeren. Uit regressieanalyses bleek dat voor het oudste kind eerdere sociale angst en overbetrokkenheid van beide ouders latere sociale angst niet voorspelden. Uitdaging door de

1 **Mirjana Majdandžić**, dr., Universiteit van Amsterdam, Afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen en de Lerarenopleiding, Faculteit der Maatschappij en Gedragswetenschappen.

2 **Eline Möller**, MSc., Universiteit van Amsterdam, Afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen en de Lerarenopleiding, Faculteit der Maatschappij en Gedragswetenschappen.

3 **Susan Bögels**, Prof. dr., Universiteit van Amsterdam, Afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen en de Lerarenopleiding, Faculteit der Maatschappij en Gedragswetenschappen.

4 **Dymph Van Den Boom**, Prof. dr., Universiteit van Amsterdam.

Correspondentieadres: mirjana@majdandzic.nl

moeder voorspelde wel meer latere sociale angst, terwijl uitdaging door de vader minder latere sociale angst voorspelde. Voor het jongste kind bleek opvoedingsgedrag van vaders en moeders geen voorspeller voor latere sociale angst, maar eerdere sociale angst voorspelde wel, op trend-niveau, latere sociale angst, in beide oudermodellen. De uitkomsten suggereren dat vaders en moeders mogelijk een andere rol vervullen in de ontwikkeling, of in het voorkómen, van angst bij hun kinderen, en dat de rol van vaders specifieke aandacht vereist.

Introductie

De sociale angststoornis is de meest voorkomende angststoornis (Stein & Stein, 2008; Bögels et al., 2010), en begint meestal al in de kindertijd (Chavira & Stein, 2005). Vastgestelde langetermijneffecten van sociale angst in de kindertijd zijn onder andere depressie, eenzaamheid, een laag zelfbeeld en schoolverzuim (Bögels et al., 2010; Rapee & Spence, 2004). Duidelijk is dat de combinatie van genetische kwetsbaarheid, zoals een gedragsgeïnhibeerd temperament, en bepaald opvoedingsgedrag het risico op het ontwikkelen van sociale angststoornissen vergroot (Murray, Creswell, & Cooper, 2009). Naar de invloed van opvoedingsgedrag op de ontwikkeling van angst bij kinderen is al veel onderzoek gedaan, en overcontrole en afwijzing komen naar voren als risicofactoren (McLeod, Wood, & Weisz, 2007; van der Bruggen, Stams, & Bögels, 2008). Het meeste onderzoek is echter gebaseerd op opvoedingsgedrag van moeders in relatie tot de ontwikkeling van angst bij kinderen. Recente theorieën wijzen echter op een mogelijk verschil in rol tussen vaders en moeders in de opvoeding van kinderen (Paquette, 2004), en daarmee op een eventueel verschil in invloed tussen ouders op de ontwikkeling van angst bij kinderen (Bögels & Phares, 2008). Dit verschil heeft mogelijk een evolutionaire basis (Bögels & Perotti, 2011). In dit observatieonderzoek werd ten eerste onderzocht of, en in hoeverre, vaders en moeders van elkaar verschilden in opvoedingsgedrag naar hun twee kinderen. Ten tweede werd onderzocht of, en hoe, de invloed van opvoedingsgedrag op de ontwikkeling van sociale angst bij de kinderen verschilde tussen vaders en moeders.

De relatie tussen opvoedingsgedrag en sociale angst bij het kind

Theorieën en onderzoek naar de ontwikkeling van angst bij kinderen gaan uit van een multifactorieel model waarbij angst kan ontstaan uit een complexe interactie tussen angst van de ouders, biologische kwetsbaarheid van het kind (genetische factoren, temperament), cognitieve processen (aandacht, informatieverwerking), modelleren van angstig gedrag, opvoedingsgedrag, ongunstige *life events*, en sociaal-culturele invloeden (Brook & Schmidh, 2008; Murray et al., 2009; Rubin, Coplan & Bowker, 2009). Uit onderzoek is bekend dat gedragsgeïnhibeerde kinderen een verhoogd risico lopen op latere sociale angstproblemen (Biederman

et al., 2001). Deze kinderen hebben de neiging teruggetrokken te reageren op nieuwe objecten, situaties en personen (Kagan & Snidman, 1991).

Wat betreft de invloed van opvoedingsgedrag komen twee opvoedingsdimensies naar voren als risicofactoren voor de ontwikkeling van angst: overcontrole en afwijzing. Overcontroleerend opvoedingsgedrag manifesteert zich in onnodig helpen van het kind en overmatige bemoeienis met het gedrag en de gevoelens van het kind. Deze inperking van de autonomie van het kind kan angstproblemen in de hand werken, omdat het kind niet zelf de kans krijgt (sociale) competenties te ontwikkelen (Ballash, Leyfer, Buckley & Woodruff-Borden, 2006). Afwijzing of vijandigheid kan ertoe leiden dat een kind zijn omgeving als bedreigend ervaart en een negatief zelfbeeld ontwikkelt, waardoor de kans op de ontwikkeling van een angststoornis toeneemt (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006). Uit meta-analytische onderzoeken blijkt dat overcontroleerend opvoedingsgedrag inderdaad positief samenhangt met angst bij het kind, met effectgroottes variërend van .25 (McLeod et al., 2007) tot .58 (voor observatie-onderzoeken; van der Bruggen et al., 2008), en dat ook afwijzing door ouders samenhangt met angst bij het kind, maar minder sterk, met een effectgrootte van .20 (McLeod et al., 2007). Er is echter nog weinig duidelijkheid over welk, en hoe, opvoedingsgedrag specifiek tot *sociale* angst leidt.

Het meeste onderzoek naar de invloed van opvoedingsgedrag op de ontwikkeling van angst heeft zich gericht op moeders. Van de onderzoeken die wel vaders includeerden vonden sommige dat ook vaders van angstige kinderen meer overcontroleerend waren (maar niet meer afwijzend, Greco & Morris, 2002), maar andere vonden wel een verschil in overcontroleerend gedrag voor moeders, maar niet voor vaders (bijv. Hudson & Rapee, 2002). In een meta-analyse naar de relatie tussen opvoedingsgedrag en angst bij kinderen betrokken McLeod et al. (2007) 45 onderzoeken naar die relatie voor opvoedingsgedrag van moeders, en 25 onderzoeken naar opvoedingsgedrag van vaders. Uit deze meta-analyse bleek geen modererende rol van het geslacht van de ouder, en werd dus geen bewijs gevonden voor een verschil in invloed tussen vaders en moeders. Sommige onderzoekers gaan er echter van uit dat vaders en moeders een verschillende rol vervullen in de opvoeding van hun kinderen (Paquette, 2004), en daarom mogelijk ook een andere invloed op de sociale ontwikkeling van hun kinderen hebben (Bögels & Phares, 2008). Daarom werd in dit onderzoek allereerst gekeken naar verschillen in opvoedingsgedrag tussen vaders en moeders.

Verschillen in opvoedingsgedrag tussen vaders en moeders

Hoewel de beroemde vaderonderzoeker Lamb (1995) benadrukt dat er meer overeenkomsten zijn in opvoedingsgedrag tussen vaders en moeders dan verschillen, is er ook veel onderzoek waaruit blijkt dat vaders ander opvoedingsgedrag vertonen dan moeders. Uit onderzoek van Lamb (1977) blijkt dat vaders hun kind al in het eerste levensjaar meer vasthouden om te spelen en moeders om het kind te verzorgen. Moeders en vaders geven in zelfrapportages ook bei-

den aan dat vaders meer tijd besteden aan spelen met het kind en moeders meer aan zorgtaken (Bonney, Kelley & Levant, 1999). Vaders spelen niet alleen meer met hun kinderen, het spel van vaders verschilt ook van het spel van moeders. Vaders spelen minder met objecten dan moeders en als ouders de keuze wordt gegeven, kiezen moeders vaker voor niet-sociale en intellectuele activiteiten (vaak wel met spel materiaal), terwijl vaders vaker de voorkeur geven aan sociale en lichamelijke activiteiten (Clarke-Stewart, 1978). Ook uit andere onderzoeken bleek dat vaders meer tijd besteedden aan fysieke spelletjes, zoals stoeien of elkaar achterna zitten, en moeders meer aan verbeeldend spel (MacDonald & Parke, 1986; Lindsey, Mize & Pettit, 1997).

Verschillen tussen vaders en moeders in invloed op de ontwikkeling van sociale angst?

Op basis van de in empirisch onderzoek gevonden verschillen in opvoedingsgedrag tussen vaders en moeders gaan sommige onderzoekers ervan uit dat zij een andere rol vervullen in de opvoeding van hun kinderen. Zo stelt Paquette (2004) dat de moeder-kindrelatie primair een gehechtheidsrelatie is, gekenmerkt door kalmeren, troosten en steunen, terwijl de vader-kindrelatie eerder een activerende relatie is. In deze activerende relatie richt de vader het kind vooral op de buitenwereld. Paquette (2004) gaat dus uit van een uitdagende rol van vaders in de opvoeding van hun kind. Hij omschrijft deze uitdaging als een verzameling gedragingen waarin de ouder het kind prikkelt, verrast en even uit balans brengt, en aldus het kind aanmoedigt om risico's te nemen. Dit gedrag zet het kind aan tot meer dapperheid in onbekende situaties, het ontdekken van nieuwe dingen, het overwinnen van obstakels, het steviger zijn in de aanwezigheid van onbekenden, en het voor zichzelf opkomen. Het voor vaders kenmerkende fysieke spelgedrag, zoals stoeien (Pellegrini & Smith, 1998), dat uit veel onderzoeken naar voren komt is een voorbeeld van fysieke uitdaging; meer verbale voorbeelden zijn plagen, uitlokken van competitie, het kind aanzetten tot prestaties, of voor de gek houden.

Het uitdagende spel van vaders lijkt niet alleen een actieve, competitieve, zelfstandige en nieuwsgierige houding bij kinderen te bevorderen en een positief effect te hebben op de cognitieve en sociale ontwikkeling van kinderen (Ladan, 1985), maar ook een buffer te vormen tegen separatieangst, angst voor vreemden en angst voor het onbekende (Bögels & Phares, 2008). Bögels en Phares (2008) passen de mogelijk uitdagende rol van vaders en de verzorgende en beschermende rol van moeders toe op de ontwikkeling van angst bij kinderen. Zij stellen dat deze uitdagende rol van vaders belangrijk is in het voorkómen van angst bij het kind, in ieder geval bij kinderen die kwetsbaar zijn voor het ontwikkelen van angst. Zij gaan ervan uit dat het ontbreken van uitdaging door de vader (bijv. als de vader angstig is) wellicht zelfs een grotere rol speelt in de ontwikkeling van angst bij kinderen dan overcontrole of overbetrokkenheid, waarvan al aangetoond is dat het angst bij het kind in de hand kan werken (McLeod et al., 2007). Aangezien de rol van de moeder wordt beschouwd als een meer

beschermende en verzorgende (Paquette, 2004), is het denkbaar dat opvoedingsgedrag van moeders eerder dan dat van vaders omslaat in overbezorgdheid of overbetrokkenheid, wat angst bij het kind bevordert (De Wilde & Rapee, 2008; Thirlwall & Creswell, 2010). Om deze redenen werd in dit onderzoek ten tweede onderzocht wat de invloed was van overbetrokkenheid, afwijzing en uitdaging door vaders en moeders op de ontwikkeling van sociale angst bij hun kinderen.

Dit onderzoek

In dit onderzoek werden twee onderzoeksvragen onderzocht bij gezinnen met twee kinderen in de peuter- en kleuterleeftijd. Ten eerste werd onderzocht of en hoe vaders en moeders van elkaar verschilden in opvoedingsgedrag naar hun twee kinderen. Opvoedingsgedrag van vaders en moeders werd geobserveerd in drie gestructureerde situaties, waarbij drie opvoedingsdimensies werden onderzocht: overbetrokkenheid, uitdaging en afwijzing. Er werd verwacht dat moeders meer overbetrokken opvoedingsgedrag naar beide kinderen zouden vertonen dan vaders, dat vaders hun kinderen meer zouden uitdagen dan moeders, en dat beide ouders even weinig afwijzing zouden laten zien.

De tweede onderzoeksvraag was of de invloed van opvoedingsgedrag op sociale angst van de kinderen verschilde tussen vaders en moeders. Sociale angst werd op twee momenten gemeten door de reactie van de kinderen op een onbekende man te observeren. Er werd verwacht dat sociale angst op het tweede meetmoment voorspeld zou worden door sociale angst op het eerste meetmoment, en daarnaast door overbetrokkenheid, uitdaging, en, in mindere mate, door afwijzing. Specifiek werd verwacht dat meer uitdaging door de vader minder sociale angst bij de kinderen zou voorspellen, terwijl uitdaging door de moeder mogelijk een kleiner of geen effect zou hebben op sociale angst van de kinderen. Ook werd verwacht dat meer overbetrokkenheid en meer afwijzing van de moeder, en mogelijk ook van de vader, meer sociale angst bij de kinderen zou voorspellen.

Methode

Deelnemers

Aan dit onderzoek namen 94 twee-oudergezinnen deel met twee kinderen (44% van alle kinderen zijn meisjes). De studie was onderdeel van een groter onderzoek naar de relatie tussen temperament en opvoedingsgedrag dat bestond uit vier meetmomenten (zie Majdandžić, Van den Boom & Heesbeen, 2008). Gezinnen werden geworven via een adressenbestand van de GGD in Amsterdam, en ontvingen kaartjes voor dierentuin Artis na deelname aan het eerste meetmoment. Voor dit onderzoek werd gebruikgemaakt van de gegevens over opvoedingsgedrag op het eerste meetmoment (T1) en van sociale angst van de kinderen op het eerste en tweede meetmoment (T2). Het tweede meetmoment vond ongeveer een

half jaar na het eerste plaats. Op T2 namen nog 89 gezinnen deel. De leeftijd van het oudste kind was op T1 gemiddeld 4.31 jaar ($SD = .28$), en van het jongste kind 2.57 jaar ($SD = .36$). Op T2 was het oudste kind gemiddeld 4.94 jaar ($SD = .31$), en het jongste kind 3.20 jaar ($SD = .35$). Moeders waren gemiddeld 36.9 jaar op T1 ($SD = 3.82$) en vaders 39.7 jaar ($SD = 5.19$). Het gemiddelde opleidingsniveau van de ouders was hoog; voor moeders $M = 5.65$ ($SD = .75$) en vaders $M = 5.57$ ($SD = .92$) op een schaal van 1 = Lager onderwijs, tot 6 = hbo/wo.

Procedure

Op elk meetmoment bezochten de moeder en de vader elk apart met hun twee kinderen het onderzoekscentrum aan de Afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, en vond een huisbezoek plaats (niet meegenomen in dit onderzoek). In het onderzoekscentrum deed de ouder eerst drie taken met beide kinderen waarbij opvoedingsgedrag werd gemeten: een puzzeltaak gevolgd door twee speltaken. Vervolgens werd bij elk van beide kinderen apart een serie taken van de Laboratory Temperament Assessment Battery afgenomen (Lab-TAB; Goldsmith, Reilly, Lemery, Longley & Prescott, 1995), een observatie-instrument om temperament van kinderen in een laboratoriumsetting te meten (zie Majdandžić et al., 2008). In dit onderzoek werden alleen de gegevens van de taak Vreemde gebruikt, bedoeld om sociale angst te meten. Alle taken werden opgenomen op video vanachter een one-way window. Op beide meetmomenten was de procedure hetzelfde, maar de taken werden enigszins aangepast om herkenningseffecten te voorkomen.

Maten

Opvoedingsgedrag

Opvoedingsgedrag van moeders en vaders werd op beide meetmomenten gemeten met de puzzeltaak, die 10 minuten duurde, en de twee speltaken van elk 7,5 minuten. Bij de puzzeltaak kreeg elk kind een eigen puzzel die te moeilijk was voor zijn/haar leeftijd waardoor hulp van de ouder nodig was. Een proefleidster legde vooraf aan de ouder uit hoe de puzzels in elkaar gezet konden worden. Bij de speltaken kreeg het drietal een spel waar slechts één persoon tegelijk mee kon spelen. Er waren twee versies van deze drie taken, die gecounterbalanced werden over de vader en de moeder. Op T1 bestond de eerste set uit een abstracte houten legpuzzel voor elk kind, een elektronische speelgoeddiscman, en een speelgoedtelefoon. De tweede set bestond uit twee puzzels in de vorm van een toren met pennen die in gaatjes pasten, een speelgoedcamera met caleidoscoop, en een hamerspel waarbij beestjes gevangen konden worden door er met de hamer op te slaan. Op T2 bestond de ene set uit twee blokvormige puzzels die uit golvende lagen bestonden, een hengelspel met één hengel, en een viewmaster (een soort kijker met dia's erin). De andere set bestond uit twee houten legpuz-

zels van vogels, een spel waarbij de stippen van een wandelend lieveheersbeest gevangen konden worden met een stok, en een speelgoedmegafoon.

Voor het coderen werden de taken in tijdsintervallen van 1 minuut verdeeld (het laatste interval van de speltaken duurde 30 sec.). In de 10 intervallen van de puzzeltaak en de 8 intervallen van elke speltaak werden de opvoedingsdimensies gescoord op een 5-punts Likertschaal, waarbij een score van 1 een lage frequentie en/of intensiteit van het betreffende gedrag aangaf, en 5 een hoge frequentie en/of intensiteit.

De drie opvoedingsdimensies die in dit onderzoek gebruikt werden waren overbetrokkenheid, afwijzing en uitdaging. Vier andere opvoedingsdimensies zijn niet meegenomen (warmte, responsiviteit, discipline, en permissiviteit). *Overbetrokkenheid* is de mate waarin de ouder het kind helpt, of ingrijpt wanneer dit niet nodig is. Een ouder die hoog scoort op overbetrokkenheid bemoeit zich overmatig met het oplossen van de puzzel of met de exploratie van het spel door het kind, ook fysiek ("Nee, kijk, zo moet je het doen. Zo, hier drukken, nee hier drukken! Ja zo!"). Dit opdringerige gedrag geeft blijk van weinig respect voor de autonomie van het kind. *Afwijzing* geeft de mate aan waarmee de ouder verbaal en nonverbaal afkeuring en vijandigheid richting het kind communiceert. Dit kan zich uiten in irritatie, afkeurende, dreigende, sarcastische of beschuldigende opmerkingen en kritiek geven ("Je gedraagt je als een baby."). *Uitdaging* betreft de mate waarin de ouder het kind uitdaagt om zijn/haar grenzen te verleggen (bijvoorbeeld: "Laat maar eens zien of jij dat kan!"). Dit gedrag kan fysiek van aard zijn, zoals stoeien of kietelen, maar in dit onderzoek kwam de sociaal-emotionele vorm meer voor, zoals plagen, uitnodigen tot een wedstrijdje, het kind laten verliezen, of een voorstel doen tot onconventioneel gebruik van het spel ("Kijk eens wat ik kan met dit spel!").

De puzzeltaak werd gescoord door een groep van vier studenten. De twee speltaken werden door een groep van zes studenten gescoord, waarbij een observator steeds beide speltaken van één ouder scoorde. Elke observator scoorde óf de vader óf de moeder van een gezin, en het opvoedingsgedrag van deze ouder naar één van de twee kinderen (dus moeder-oudste, vader-oudste, moeder-jongste of vader-jongste). De twee groepen studenten kregen eerst een training waarin het scoringsprotocol werd uitgelegd, een aantal voorbeeldbanden werden bekeken, en een aantal banden werden gescoord en gezamenlijk besproken. Tijdens het scoren werden wekelijks bijeenkomsten gehouden waarin een gezamenlijk gescoord ouder-kindkoppel werd besproken, om observerdrift zoveel mogelijk te voorkomen. Voor het bepalen van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid (IBB) werd 21% van de ouder-kindkoppels door alle observatoren gescoord. De IBB werd berekend met de intraclasscorrelatie (ICC) en was goed voor overbetrokkenheid (ICC = .90 voor Puzzel, .89 voor Spel 1 en .83 voor Spel 2) en voor uitdaging (respectievelijk .76, .74 en .80). De ICC van afwijzing was onvoldoende (respectievelijk .55, .12 en .15) en daarom werd deze dimensie niet verder in de analyses gebruikt (zoals te verwachten, was de variantie op deze dimensie ook laag, voor moeder-oudste $SD = 0.03$, moeder-jongste: 0.02, vader-oudste: 0.02, vader-jongste: 0.03).

Voor de twee andere opvoedingsdimensie werden de drie taken samengevoegd tot één score. De interne consistentie (Cronbach's alfa) over de taken is per ouder weergegeven in Tabel 1. De coherentie tussen taken was voor zowel overbetrokkenheid als uitdaging laag tot matig. Dit is gedeeltelijk te verklaren, omdat er slechts drie taken gebruikt werden, en omdat de puzzeltaak een wat andere context inhield dan de speltaken. Toch werden de taken samengevoegd om een robuustere maat voor opvoedingsgedrag te verkrijgen, gebaseerd op verschillende situaties.

Tabel 1 Interne Consistentie over Taken van de Opvoedingsdimensies

Opvoedingsdimensie	Moeder		Vader	
	Oudste	Jongste	Oudste	Jongste
Overbetrokkenheid	-.07	.56	.13	.22
Uitdaging	.20	.05	.13	-.05

Noot. Cronbach's alpha over Puzzel, Spel 1 en Spel 2.

Sociale angst van de kinderen

Sociale angst van de kinderen werd gemeten met de taak Vreemde uit de Lab-TAB (Goldsmith et al., 1995). Hierbij was het kind alleen in de kamer en kwam een onbekende man met een zonnebril en pet op een vriendelijk praatje maken met het kind volgens een standaard protocol. Voor het coderen werd de taak in 5 tijdsintervallen verdeeld, waarin de intensiteit van gezichtsuitdrukking van angst, lichaamsuitdrukking van angst, vocale uitdrukking van angst, terugtrekken, blik afwenden, verbale aarzeling en de latentietijd tot eerste angstreactie werden gescoord (Majdandžić & Van den Boom, 2007). Twee studenten kregen een coderingstraining waarbij ze eerst een trainingsvideo zagen met kinderen die laag, middelmatig of hoog scoorden. Daarna codeerden ze 10 oefenkinderen die werden besproken. De observatoren scoorden óf het oudste óf het jongste kind van een gezin. Voor de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid werd 21% van de kinderen ook gescoord door twee masterscoorders. Kappa's varieerden van .61 tot 1.00 voor alle variabelen. De gecodeerde variabelen werden voor elk kind samengevoegd tot een score voor sociale angst op T1 en T2. De interne consistentie van de taak was Cronbach's alfa = .66 voor de oudste op T1 en .54 op T2, en .65 en .65 voor de jongste.

Resultaten

Verschillen in opvoedingsgedrag tussen vaders en moeders

Univariate outliers ($z < -3.29$ of $z > 3.29$) van alle eindmaten werden vervangen door een waarde nabij de eerste niet-outlier (Tabachnick & Fidell, 2001). Voor de eerste onderzoeksvraag werd met een gepaarde t-toets nagegaan of vaders en moeders verschilden in opvoedingsgedrag op de dimensies overbetrokkenheid en uitdaging (Tabel 2). Op uitdaging en overbetrokkenheid naar het oudste kind bleken vaders en moeders niet significant van elkaar te verschillen. Naar het jongste kind waren vaders significant uitdagender dan moeders, en moeders meer overbetrokken dan vaders.

Tabel 2 Gepaarde t-toets van de Verschillen tussen Vaders en Moeders in Opvoedingsgedrag voor het Oudste en Jongste Kind

Opvoedingsdimensie	Moeder		Vader		t(86)	p (tweezijdig)
	M	SD	M	SD		
Oudste kind						
Overbetrokkenheid	1.22	0.19	1.22	0.21	-0.12	.902
Uitdaging	1.03	0.04	1.04	0.05	-1.45	.152
Jongste kind						
Overbetrokkenheid	1.32	0.28	1.25	0.17	2.36	.020
Uitdaging	1.03	0.04	1.04	0.05	-2.41	.018

De relatie tussen opvoedingsgedrag en sociale angst bij de kinderen

De correlatiematrix van sociale angst van beide kinderen op T1 en T2, en van overbetrokkenheid en uitdaging door vaders en moeders naar beide kinderen op T1 is weergegeven in Tabel 3. Te zien is (op de diagonaal) dat geobserveerde sociale angst van het oudste en jongste kind samenhang op T1, maar niet op T2. Verder was er een significant verband tussen opvoedingsgedrag naar het oudste en jongste kind (op de diagonaal): voor zowel moeders als vaders gold dat hun mate van overbetrokkenheid en hun mate van uitdaging naar beide kinderen samenhang. De mate van overbetrokkenheid van vaders en moeders onderling hing samen voor zowel het oudste (marginaal) als het jongste kind, terwijl de mate van uitdaging van beide ouders niet gerelateerd was. Verder was er een significant positief verband tussen uitdaging door de moeder en sociale angst van de oudste op T2, maar een significant negatief verband tussen uitdaging door de

vader en sociale angst van de oudste op T2. Ook was er een significant negatief verband tussen uitdaging door de vader en sociale angst van het jongste kind op T1.

Tabel 3 Correlatiematrix met Sociale angst van de Kinderen, en Overbetrokkenheid en Uitdaging door de Ouders

	1	2	3	4	5	6
1. Sociale angst T1	.23*	.21+	.03	.01	.13	-.31**
2. Sociale angst T2	.14	.09	-.14	.01	-.05	-.05
3. Overbetrokkenheid M	-.00	.05	.44***	.24*	-.03	-.01
4. Overbetrokkenheid V	-.13	-.02	.20+	.29**	.01	-.02
5. Uitdaging M	.08	.23*	.10	-.03	.25*	.08
6. Uitdaging V	-.14	-.27*	.01	.01	.00	.27*

Noot. Correlaties voor het oudste kind onder de diagonaal, voor het jongste kind boven de diagonaal en tussen de kinderen op de diagonaal. T1 = Meetmoment 1, T2 = Meetmoment 2. M = Moeder, V = Vader.

*** $p < .001$. ** $p < .01$. * $p < .05$. + $p < .10$.

Om te onderzoeken of de opvoedingsdimensies uitdaging en overbetrokkenheid sociale angst van de kinderen voorspelden, werd voor elk kind per ouder een regressieanalyse uitgevoerd met sociale angst van het kind op T1, overbetrokkenheid, en uitdaging door de ouder als voorspellers, en sociale angst van het kind op T2 als uitkomstmaat. De resultaten zijn te zien in Tabel 4. Voor het oudste kind waren sociale angst op T1 en overbetrokkenheid van vader of moeder geen significante voorspellers van sociale angst op T2. Uitdaging was echter wel een significante voorspeller van sociale angst op T2, waarbij uit het model voor de moeder bleek dat meer uitdaging meer sociale angst voorspelde, terwijl uit het model voor de vader bleek dat meer uitdaging van het oudste kind juist minder sociale angst voorspelde. Voor het jongste kind bleek opvoedingsgedrag van vaders en moeders niet voorspellend te zijn voor sociale angst op T2, maar sociale angst op T1 voorspelde wel, op trend-niveau, latere sociale angst, zowel in het model voor de moeder als de vader.

Tabel 4 Regressie met Sociale angst op T1, Uitdaging en Overbetrokkenheid als Voorspeller van Sociale angst op T2

	Oudste		Jongste	
	Moeder β	Vader β	Moeder β	Vader β
Sociale angst T1	.11	.06	.22+	.21+
Overbetrokkenheid	.04	.00	-.15	-.03
Uitdaging	.25*	-.27*	-.08	.05

Noot. T1 = Meetmoment 1, T2 = Meetmoment 2.

* $p < .05$. + $p < .10$.

Discussie

Verschillen in opvoedingsgedrag tussen vaders en moeders

De eerste onderzoeksvraag van dit observatieonderzoek was of vaders en moeders van elkaar verschillen in overbetrokken, afwijzend, en uitdagend opvoedingsgedrag. Op grond van theorieën over een verschil in opvoedingsrol tussen vader en moeder (Bögels & Perotti, 2011; Bögels & Phares, 2008; Paquette, 2004) werd verwacht dat vaders uitdagender en minder overbetrokken opvoedingsgedrag zouden vertonen dan moeders. Dit werd wel gevonden voor het jongste kind, maar niet voor het oudste kind. Vaders waren dus uitdagender naar hun 2-jarige peuter dan moeders, en moeders waren meer overbetrokken dan vaders naar de peuter, maar ouders verschillen niet van elkaar in opvoedingsgedrag naar hun 4-jarige kleuter. Deze resultaten bieden enige ondersteuning aan theorieën waarin wordt gesteld dat vaders een activerende relatie met hun kind hebben waarin zij hun kind uitdagen zijn/haar grenzen te verleggen (Ladan, 1985; Paquette, 2004). Het feit dat sterkere effecten werden gevonden voor uitdagend gedrag naar de 2-jarige peuters komt overeen met bevindingen dat het fysieke spel van vaders een piek bereikt wanneer hun kind rond de twee jaar is en daarna afneemt (MacDonald & Parke, 1986). Merk echter op dat er ook voor de kleuters een niet-significante trend was dat vaders uitdagender waren dan moeders.

Dat moeders meer overbetrokken bleken dan vaders (althans naar hun jongste kind), ondersteunt de ondersteunende rol die aan hen wordt toegeschreven (Paquette, 2004). Deze moeder-kindgehechtheidsrelatie is primair gericht op responsief ondersteunen en troosten, en zou, als moeders daarin doorschieten, kunnen omslaan in overbetrokkenheid. Afwijzing werd, vanwege de geringe variantie en onvoldoende betrouwbaarheid, niet verder geanalyseerd. Waarschijnlijk is afwijzing beter te meten met vragenlijsten of met onopvallende observaties, omdat sociale wenselijkheid bij dit gedrag in observaties een grote rol speelt.

Verschillen tussen vaders en moeders in invloed op de ontwikkeling van sociale angst

In de tweede onderzoeksvraag werd nagegaan of overbetrokkenheid en uitdaging, in combinatie met sociale angst van het kind op T1, sociale angst van het kind een half jaar later voorspelden. Er werd verwacht dat meer uitdaging door de vader minder sociale angst bij de kinderen zou voorspellen, terwijl uitdaging door de moeder mogelijk een kleiner of geen effect zou hebben op sociale angst van de kinderen. Uitdaging door vaders en moeders bleek sociale angst van hun jongste kind op latere leeftijd niet te voorspellen. Voor het oudste kind bleek uitdagend opvoedingsgedrag wel een voorspeller van latere sociale angst te zijn. Zoals verwacht verminderde uitdaging door vaders de sociale angst van hun oudste kind. Dit komt overeen met theorieën die stellen dat de activerende relatie die een vader met zijn kind heeft (Paquette, 2004) de functie heeft om het kind zijn of haar grenzen te doen verleggen, en op die manier een beschermende factor kan vormen tegen de ontwikkeling van angst bij het kind (Bögels & Perotti, 2011; Bögels & Phares, 2008). Uitdaging door moeders bleek sociale angst van hun oudste kind juist te versterken. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat uitdagend gedrag op gespannen voet staat met de verzorgende en steunende rol van de moeder, waardoor het kind zich minder veilig voelt en sociale angst ontwikkelt. Omdat dit onderzoek echter, voor zover ons bekend, het eerste onderzoek is dat dit resultaat gevonden heeft, is nader onderzoek vereist om duidelijkheid te krijgen over de consequenties van uitdaging door moeders voor de sociale ontwikkeling van hun kinderen.

Resultaten van het onderzoek van Bögels, Stevens en Majdandžić (2011) wijzen in een vergelijkbare richting met betrekking tot de rollen van vaders en moeders in de ontwikkeling van sociale angst en zelfvertrouwen van kinderen. Zij deden een vignettenonderzoek waarbij 8-12 jarige kinderen moesten aangeven hoe angstig of veilig zij zich zouden voelen als hun vader of moeder ofwel angstig ofwel zelfverzekerd optrad in denkbeeldige ambigue sociale situaties. Zij vonden dat de reactie van vaders meer invloed had op sociaal-angstige kinderen, en die van moeders op niet-sociaal-angstige kinderen. Zij concludeerden dat vaders mogelijk de rol hebben om sociaal-angstige kinderen zelfverzekerdheid te leren, terwijl moeders mogelijk de rol hebben om niet-sociaal-angstige kinderen 'sociale terughoudendheid' te leren. Deze veronderstelde rollen lijken aan te sluiten bij de huidige bevindingen dat uitdaging door de vader sociale angst bij het (oudste) kind vermindert, dus zelfverzekerdheid doet toenemen, terwijl uitdaging door de moeder inderdaad in strijd is met het aanleren van sociale terughoudendheid.

De hypothese dat meer overbetrokkenheid van de moeder, en mogelijk ook van de vader, meer sociale angst bij de kinderen zou voorspellen, werd niet bevestigd: overbetrokkenheid van beide ouders bleek geen invloed te hebben op latere sociale angst van hun jongste noch hun oudste kind. Dit lijkt in tegenspraak te zijn met vaak gevonden effecten van overcontrole op angst bij kinderen (McLeod et al., 2007; Van der Bruggen et al., 2008). In de meta-analyse

van McLeod et al. (2007) werden twee subcomponenten van overcontrole onderscheiden, waarbij de component “bevorderen van autonomie” een relatief hoge effectgrootte ($d = .42$) had, terwijl “overbetrokkenheid” een lagere effectgrootte ($d = .23$) liet zien. Deze laatste component (overmatige bemoeienis met het kind, aanmoedigen van afhankelijk gedrag) komt het meest overeen met de in dit onderzoek gebruikte operationalisatie van overbetrokkenheid. De in de meta-analyse gerapporteerde operationalisatie van bevorderen van autonomie (het aanmoedigen en respecteren van de eigen keuzes, oplossingen en meningen van het kind) heeft mogelijk meer raakvlakken met het in dit onderzoek gebruikte construct uitdaging, wat in overeenstemming is met de gevonden resultaten met betrekking tot uitdaging.

Naast opvoedingsgedrag werd ook een factor onderzocht die meer betrekking had op aanleg van de kinderen. Geobserveerde sociale angst op T1 bleek latere sociale angst van het oudste kind niet te voorspellen, maar sociale angst op T1 van het jongste kind voorspelde wel, op trend-niveau, latere sociale angst in zowel het moeder- als vadermodel. Dit zou verklaard kunnen worden door de ontwikkelingsfase van het oudste en jongste kind. Het is mogelijk dat tussen de leeftijd van 4 en 5 sociale angst aan sterkere verandering onderhevig is dan in de leeftijd van 2 tot 3, bijvoorbeeld omdat kinderen rond de leeftijd van 4 jaar zich zelfbewust worden en verlegenheid beginnen te ontwikkelen (Colonnese, Engelhart & Bögels, 2010), of omdat ze voor het eerst naar school gaan.

Verschillen tussen het oudste en jongste kind

Hoewel er geen verschillen waren verwacht tussen resultaten voor het oudste en jongste kind werd voor beide onderzoeksvragen een verschillend effect voor de twee kinderen gevonden. Dat vaders en moeders alleen van elkaar verschillen in uitdaging en overbetrokkenheid naar hun jongste kind kan mogelijk verklaard worden door een grotere mate van onzekerheid bij de opvoeding van een oudste (eerstgeboren) kind (Zajonc, 2001), waardoor ouders hun aanpak meer op elkaar afstemmen. Een alternatieve verklaring is dat naarmate ouders meer ervaren zijn in de opvoeding (dus bij een tweede, of jongste kind), zij zich meer gaan specialiseren in waar zij het beste in zijn, waardoor onderlinge verschillen tussen ouders groter zijn.

Ook wat betreft de invloed op sociale angst werd een verschil tussen beide kinderen gevonden. Bij het jongste kind, dus op 2-3 jaar, leek de rol van de ‘aanlegfactor’ sociale angst relatief sterker dan de rol van opvoedingsgedrag, terwijl bij het oudste kind, dus op 4 jaar, opvoedingsgedrag wel een rol speelde, en dan mogelijk een andere rol voor vaders dan voor moeders. Dit kan toe te schrijven zijn aan een leeftijdseffect of aan een geboortevolgorde-effect. Een leeftijdseffect zou wijzen op een leeftijdsgebonden toename in de relatieve invloed van opvoedingsgedrag ten opzichte van aanlegfactoren op de ontwikkeling van sociale angst. Een verklaring is dat bij het oudste kind opvoedingsgedrag mogelijk meer tijd heeft gehad om effect te sorteren op de ontwikkeling van sociale angst.

Een alternatieve verklaring, met betrekking tot geboortevolgorde, is dat oudste kinderen mogelijk gevoeliger zijn voor opvoedingsgedrag dan latere kinderen. Belsky's (Belsky, 2005; Belsky & Pluess, 2009) differential susceptibility theorie gaat ervan uit dat kinderen verschillen in hun gevoeligheid voor opvoedingsgedrag; kinderen met een angstig of reactief temperament zouden sterker beïnvloed worden door opvoeding, zowel in positieve als in negatieve zin, dan andere kinderen (bijv. Gilissen, Bakermans-Kranenburg, van IJzendoorn & van der Veer, 2008). Volgens Belsky (2005) is het evolutionair gezien voordelig voor ouders als hun kinderen verschillen in gevoeligheid voor opvoedingsgedrag, omdat het niet vooraf te voorspellen is welk gedrag de beste reproductieve uitkomst biedt. Mogelijk speelt ook geboortevolgorde hierin een rol en zijn oudste kinderen gevoeliger voor opvoedingsgedrag dan hun broertjes of zusjes, in overeenstemming met evolutionaire verklaringen voor de gevonden preferentie van ouders voor het oudste (eerste) kind (Keller, 2002).

Naast de verschillen in mate en in invloed van opvoedingsgedrag gevonden in de twee onderzoeksvragen, werden ook verbanden gevonden tussen opvoedingsgedrag van vaders en moeders. Uit de correlatiematrix bleek dat vaders en moeders uit hetzelfde gezin enigszins op elkaar lijken wat betreft overbetrokkenheid, maar niet wat betreft uitdaging. Mogelijk trekken overbetrokken ouders elkaar aan (in overeenstemming met gevonden partnergelijkenis in angst, Majdandžić, De Vente & Bögels, 2010), of maken ouders elkaar overbetrokken. De resultaten uit de correlatiematrix suggereerden ook dat ouders relatief even overbetrokken en uitdagend waren naar hun beide kinderen. Dit gold zowel voor vaders als voor moeders (ondanks dat elke ouder-kindcombinatie door een andere observator was gescoord). Dit suggereert dat zowel moeders als vaders een zekere consistentie vertonen in dit opvoedingsgedrag naar beide kinderen in het gezin. Het is mogelijk dat deze opvoedingsdimensies beïnvloed worden door persoonlijke kenmerken van de ouder (zoals angst, Bögels & Brechman-Toussaint, 2006), maar het kan ook een effect zijn van gelijkijenis van de kinderen, wat overeenkomt met het gevonden verband tussen sociale angst van het oudste en jongste kind op T1.

Beperkingen van het onderzoek en conclusies

Ondanks dat dit onderzoek longitudinaal was en gebruikmaakte van observaties van sociale angst en opvoedingsgedrag, had het een aantal beperkingen. Ten eerste werd opvoedingsgedrag gemeten in gestructureerde situaties in een laboratoriumsetting. Er was dus niet zozeer gekozen voor een ecologisch valide inventarisatie van opvoedingsgedrag van vaders en moeders, maar of zij verschillend gedrag vertoonden in dezelfde gestructureerde situaties. Hierdoor waren deze situaties niet optimaal om uitdaging te meten, omdat de meer fysieke aspecten van uitdaging, zoals stoeien en ravotten, niet naar voren konden komen. De situaties waren echter wel geschikt om de verbale aspecten van uitdaging, zoals uitdagen tot prestatie en competitie, te meten. Het feit dat er toch

niveaueverschillen in uitdaging werden gevonden tussen vaders en moeders naar het jongste kind, en verschillen in predictie van latere sociale angst voor het oudste kind, duidt erop dat deze verbale aspecten ook een belangrijk en betekenisvol kenmerk van uitdaging zijn.

Een tweede beperking was het relatief kleine aantal taken (3) om opvoedingsgedrag te meten. Het ouderlijk opvoedingsgedrag varieerde sterk tussen taken, zoals bleek uit de lage interne consistentie over taken. Dit wordt in veel observatieonderzoek gevonden, en staat bekend als de "task specificity of behaviour" (zie bijv. Bögels et al., 1995). Een opvoedingstaak kan in die zin gezien worden als een item op een vragenlijst. Het verdient aanbeveling om opvoedingsgedrag in een groot aantal taken of situaties te meten, om zo een zo betrouwbaar mogelijke schatting van het feitelijke opvoedingsgedrag te krijgen.

Een derde beperking was dat het onderzoek werd uitgevoerd met één ouder en twee kinderen samen. Daardoor werd de interactie van de ouder met het ene kind beïnvloed door zijn/haar interactie met het andere kind. Mogelijk zou observatie van elke ouder met één kind een zuiverder maat hebben opgeleverd voor verschillen in opvoeding en in invloed van opvoeding tussen vaders en moeders. Aangezien de meeste gezinnen echter meerdere kinderen hebben (Gemiddeld 1.79 per vrouw; CBS, 2009), is de situatie gebruikt in dit onderzoek wel een weergave van een zeer gebruikelijke opvoedingssituatie.

Ten vierde was de onderzoeksgroep van het onderzoek relatief hoog opgeleid, en was er geen sprake van een klinische populatie. Het is dus onduidelijk of de bevindingen generaliseren naar een populatie met een meer heterogene achtergrond, of naar kinderen met klinische vormen van sociale angst.

De resultaten van dit onderzoek laten zien dat vaders en moeders verschillen in uitdagend en overbetrokken opvoedingsgedrag, en dat zij mogelijk een andere rol spelen in de ontwikkeling van sociale angst bij hun kinderen. Hoewel de bevindingen niet betekenen dat vaders en moeders ook een andere rol in de opvoeding *zouden moeten* spelen, wijzen zij wel op het belang van het betrekken van vaders in onderzoek naar de sociale ontwikkeling van kinderen, en in interventies bij angstproblemen van kinderen (Van der Bruggen & Bögels, in prep.). Verder komt uitdaging naar voren als een belangrijke focus voor toekomstig onderzoek en interventies.

Abstract

In this longitudinal study, two research questions were examined. First, differences in parenting behaviour between fathers and mothers were studied. Fathers and mothers were each (separately) observed with their two children, aged 2 and 4 years, in three structured situations: one puzzle task and two game tasks. Three parenting dimensions were coded: overinvolvement, rejection, and challenging behaviour. Fathers showed more challenging behaviour towards their youngest child than mothers, and mothers showed more overinvolve-

ment towards this child. Fathers and mothers did not differ significantly in these parenting behaviours towards their oldest child. Rejection appeared not usable.

The second research question was whether the effect of parenting behaviour on subsequent social anxiety of the children differed between fathers and mothers. Social anxiety was measured on two occasions by observing the child's response to a stranger. Regression analyses revealed no predictive relations of early social anxiety and of paternal and maternal overinvolvement to subsequent social anxiety of the oldest child. However, mother's challenging behaviour predicted more subsequent social anxiety, and father's challenging behaviour predicted less subsequent social anxiety of the oldest child. For the youngest child, maternal and paternal parenting behaviour did not predict subsequent social anxiety, but early social anxiety marginally predicted later social anxiety, in both parental models. The findings suggest that fathers and mothers may play different roles in the development and prevention of social anxiety in their children, and that fathers' role deserves special attention.

Referenties

- Ballash, N., Leyfer, O., Buckley, A. F., & Woodruff-Borden, J. (2006). Parental control in the etiology of anxiety. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *9*, 113–133.
- Belsky, J. (2005). Differential susceptibility to rearing influences: An evolutionary hypothesis and some evidence. In B. Ellis & D. Bjorklund (Eds.), *Origins of the social mind: Evolutionary psychology and child development* (pp. 139–163). New York, NY: Guilford.
- Belsky, J., & Pluess, M. (2009). Beyond diathesis–stress: Differential susceptibility to environmental influence. *Psychological Bulletin*, *135*, 885–908.
- Biederman, J., Hirshfeld-Becker, D. R., Rosenbaum, J. F., Herot, C., Friedman, D., Snidman, N., Kagan, J., & Faraone, S. V. (2001). Further evidence of association between behavioral inhibition and social anxiety in children. *American Journal of Psychiatry*, *158*, 1673–1679.
- Bögels, S. M., & Brechman-Toussaint, M. (2006). Family issues in child anxiety: Attachment, family functioning, parental rearing and beliefs. *Clinical Psychology Review*, *7*, 834–856.
- Bögels, S. M., & Perotti, E. C. (2011). Does father know best? A formal model of the paternal influence on childhood social anxiety. *Journal of Child and Family Studies*, *20*, 171–181.
- Bögels, S. M., & Phares, V. (2008). Fathers' role in the etiology, prevention and treatment of child anxiety: A review and new model. *Clinical Psychology Review*, *28*, 539–558.
- Bögels, S. M., Stein, M., Alden, L., Beidel, D. C., Clark, L. A., Pine, D. S., Stein, M. B., & Voncken, M. (2010). Social anxiety disorder: Questions and answers for the DSM-V. *Depression and Anxiety*, *27*, 169–189.
- Bögels, S. M., Stevens, J., & Majdandžić, M. (2011). Parenting and social anxiety: fathers' versus mothers' influence on their children's anxiety in ambiguous social situations. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, no. doi: 10.1111/j.1469-7610.2010.02345.x
- Bögels, S. M., Van der Vleuten, C. P. M., Blok, G., Kreutzkamp, R., Melles, R., & Schmidt, H. G. (1995). Assessment and validation of diagnostic interviewing skills. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *17*, 217–230.
- Bonney, J. F., Kelley, M. L., & Levant, R. F. (1999). A model of fathers' behavioral involvement in child care in dual-earner families. *Journal of Family Psychology*, *13*, 401–415.

- Brook, C. A., & Schmidt, L. A. (2008). Social anxiety disorder: a review of environmental risk factors. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 4, 123–143.
- Bruggen, C. O. van der, Stams, G. J. J. M., & Bögels, S. M. (2008). Research Review: The relation between child and parent anxiety and parental control: a meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 1257–1269.
- Bruggen, C. O., van der, & Bögels, S. M. (in preparation). Parent training for fathers versus mothers to help their child overcome anxiety disorders. Effects and mediation of change.
- CBS (2009). *Geboorte naar diverse kenmerken*. CBS Statline. Geraadpleegd via [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37422ned&D1=0,4-5,7,9,11,13,17,26,35,40-41&D2=0,10,20,30,40,\(1-4\)-1&HD=090218-0953&HDR=G1&STB=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37422ned&D1=0,4-5,7,9,11,13,17,26,35,40-41&D2=0,10,20,30,40,(1-4)-1&HD=090218-0953&HDR=G1&STB=T).
- Chavira, D. A., & Stein, M. B. (2005). Childhood social anxiety disorder: From understanding to treatment. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 14, 797–818.
- Clarke-Stewart, K. A. (1978). And daddy makes three: The father's impact on mother and young child. *Child Development*, 49, 446–478.
- Colonnese, C., Engelhart, I. M., & Bögels, S. M. (2010). Development in children's attribution of embarrassment and the relationship with theory of mind and shyness. *Cognition and Emotion*, 24, 514–521.
- De Wilde A., & Rapee, R. M. (2008). Do controlling maternal behaviours increase state anxiety in children's responses to a social threat? A pilot study. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 39, 526–537.
- Gilissen, R., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., & van der Veer, R. (2008). Parent-child relationship, temperament, and physiological reactions to fear-inducing film clips: Further evidence for differential susceptibility. *Journal of Experimental Child Psychology*, 99, 182–195.
- Goldsmith, H. H., Reilly, J., Lemery, K. S., Longley, S., & Prescott, A. (1995). *Preliminary manual for the preschool Laboratory Temperament Assessment Battery (Version 0.5)*. Madison: University of Wisconsin Department of Psychology.
- Greco, L. A., & Morris, T. L. (2002). Paternal child-rearing style and child social anxiety: Investigation of child perceptions and actual father behavior. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 24, 259–267.
- Hudson, J. L., & Rapee, R. M. (2002). Parent-child interactions in clinically anxious children and their siblings. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 31, 548–555.
- Kagan, J., & Snidman, N. (1991). Infant predictors of inhibited and uninhibited profiles. *Psychological Science*, 2, 40–44.
- Keller, H. (2002). Gender and Birth Order as Determinants of Parental Behavior. *International Journal of Behavioral Development*, 26, 177–184.
- Ladan, A. (1985). Over vaders en werk. In A. Ladan, P. J. G. Mettrop, & W. H. G. Wolters (Eds.), *De betekenis van de vader: Psycho-analytische visies op het vaderschap* (pp. 53–68). Meppel: Boom.
- Lamb, M. E. (1977). Father-infant and mother-infant interaction in the first year of life. *Child Development*, 48, 167–181.
- Lamb, M. E. (1995). Paternal influences on child development. In M. C. P. van Dongen, G. A. B. Frinking & M. J. G. Jacobs (Eds.), *Changing Fatherhood: An interdisciplinary perspective* (pp. 145–157). Amsterdam: Thesis Publishers.
- Lindsey, E. W., Mize J., & Pettit, G. S. (1997). Differential play patterns of mothers and fathers of sons and daughters: Implications for children's gender role development. *Sex Roles*, 37, 643–661.
- MacDonald, K., & Parke, R. D. (1986). Parent-child physical play: The effects of sex and age of children and parents. *Sex Roles*, 15, 367–378.

- Majdandžić, M., De Vente, W., & Bögels S. M. (2010). Rearing histories of individuals with and without social anxiety who become first time parents. *Anxiety, Stress & Coping*, *23*, 243–258.
- Majdandžić, M., & Van den Boom, D. C. (2007). Multimethod longitudinal assessment of temperament in early childhood. *Journal of Personality*, *75*, 121–168.
- Majdandžić, M., Van den Boom, D. C., & Heesbeen, D. G. M. (2008). Peas in a pod: biases in the measurement of sibling temperament? *Developmental Psychology*, *44*, 1354–1368.
- McLeod, B. D., Wood, J. J., & Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: A meta-analysis. *Clinical Psychological Review*, *27*, 155–172.
- Murray, L., Creswell, C., & Cooper, P. J. (2009). The development of anxiety disorders in childhood: an integrative review. *Psychological Medicine*, *39*, 1413–1423.
- Paquette, D. (2004). Theorizing the father–child relationship: Mechanisms and developmental outcomes. *Human Development*, *47*, 193–219.
- Pellegrini, A. D., & Smith, P. K. (1998). Physical activity play: The nature and function of a neglected aspect of play. *Child Development*, *69*, 577–598.
- Rapee, R. M., & Spence, S. H. (2004). The etiology of social phobia: empirical evidence and an initial model. *Clinical Psychology Review*, *24*, 737–767.
- Rubin, K., Coplan, R., & Bowker, J. (2009). Social withdrawal and shyness in childhood and adolescence. *Annual Review of Psychology*, *60*, 141–171.
- Stein, M. B., & Stein, D. J. (2008). Social anxiety disorder. *Lancet*, *371*, 1115–1125.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (4th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Thirlwall, K., & Creswell, C. (2010). The impact of maternal control on children's anxious cognitions, behaviours and affect: An experimental study. *Behaviour Research and Therapy*, *48*, 1041–1046.
- Zajonc, R. B. (2001). The family dynamics of intellectual development. *American Psychologist*, *56*, 490–496.